

**ИЗ ЗАПАДНОСЛАВЯНСКАТА ДИАЛЕКТНА ЕТИМОЛОГИЯ
(СЛОВАШ. ДИАЛ. *PREFENDO VAT*’, *PREFENTO VAT*’, ЧЕШ. ДИАЛ.
PROFENTO VAT’ И ДР.): ЗА ИЗПОЛЗВАНЕТО НА Т.НАР.
КОМПЛЕКСНА СИТУАЦИЯ В ЕТИМОЛОГИЧНАТА ПРАКТИКА¹**

ЛЮБОР КРАЛИК

ИНСТИТУТ ПО ЕЗИКОЗНАНИЕ „ЛЮДОВИТ ЩУР“

ПРИ СЛОВАШКАТА АКАДЕМИЯ НА НАУКИТЕ

lubor.kralik@juls.savba.sk

Авторът разглежда произхода на някои словашки и чешки диалектни глаголи. За словаш. диал. *prefendovat*’, *prefentovat*’, *prefendývat*’ ‘напомням с неодобрение, осъдително, упреквам; посочвам грешки и недостатъци, критикувам (обикновено неоснователно); обръщам внимание на нещо, напомням; възпроизвеждам казаното пред други, разгласявам, разпространявам’, *profentovat*’, *profendovat*’ ‘говоря много, бръщолевя; говоря (отново същото), повтарям; умувам, философствам; отговарям, отвърщам (дръзко, непристойно)’ може да се предположи изходно **profetovat*’ като заемка от лат. *prophētāre* (буквално ‘действам, постъпвам като пророк’). Разнообразната семантика на словашките диалектизми вероятно отразява различни аспекти от образа (като комплексна ситуация) на пророка, представен в Стария завет. Фонетично близките чеш. диал. *profentit*’, *profentovat*’ ‘правя се на по-важен, придавам си важност’, *profentýrovat*’ *sa* ‘показвам се, представям се (някакъв), парадирам’ може да се изведат (като се предположи синкопа *profent-* < *profent-*) от незаасвидетелствано съществително **profent*’ ‘който се показва, представя, парадира’ (срв. също и чеш. диал. *profentit*’ *sa* ‘представям се някакъв, парадирам’), от лат. *sē proferre* ‘показвам се’, сег. деят. прич. *sē proferēns*.

Ключови думи: западнославянски езици; диалектна етимология; комплексна ситуация в етимологията; латински заемки в словашки; латински заемки в чешки

**FROM THE WEST SLAVIC DIALECTAL ETYMOLOGY (SLOVAK
DIAL. *PREFENDO VAT*’, *PREFENTO VAT*’, CZECH DIAL. *PROFENTO VAT*’,
ETC.): ON THE USE OF THE SO-CALLED COMPLEX SITUATION
IN ETYMOLOGICAL PRACTICE**

ĽUBOR KRÁLIK

ĽUDOVÍT ŠTÚR INSTITUTE OF LINGUISTICS, SLOVAK ACADEMY OF SCIENCES

lubor.kralik@juls.savba.sk

The author discusses the origin of some Slovak and Czech dialectal verbs. In his opinion, Slovak dial. *prefendovat*’, *prefentovat*’, *prefendývat*’ ‘to reproach, express

disapproval of, criticize; to draw attention to, remind; to repeat (something already said) before others, spread an information', *profentovať*, *profendovať* 'to speak a lot; to repeat; to speculate, philosophize; to answer back sharply, rudely' can be traced back to an original **profetovať* as a loanword from Latin *prophētāre* (literally, 'to act as a prophet'). The manifold semantics of the Slovak dialectisms seem to reflect the various aspects of the image (or the complex situation) of a prophet as documented in the Old Testament. The phonetically similar Czech dial. *profentit'*, *profentovat'* 'to make oneself prominent, more important', *profentýrovat' sa* 'to show off, flaunt' may be derived (while supposing a syncope *profent-* < *proferent-*) from an unattested noun **proferent* 'a person who shows off' (cf. also Czech dial. *proferentit' sa* 'to show off, flaunt'), from Latin *sē prōferre* 'to raise one's self, show one's self, appear', part. praes. act. *sē prōferēns*.

Keywords: West Slavic languages; dialectal etymology; complex situation in etymology; Latin loanwords in Slovak; Latin loanwords in Czech

I. Най-новият том на академичния *Slovník slovenských nářečí* (SSN 2021, 3: 135) съдържа речниковата статия *profendovať*, *profentovať* и *profendývať*. Става въпрос за експресивен глагол от несвършен вид, който има следните значения в словашките диалекти:

1. 'с несъгласие, осъдително напомням, упреквам' (регистрирано в Саса, ок. Ревуца);
2. 'посочвам грешки и недостатъци, критикувам (обикновено неоснователно)' (Хул, ок. Врable);
3. 'обръщам внимание на нещо, напомням' (Саса, ок. Ревуца);
4. 'възпроизвеждам нещо казано пред други, разгласявам, разпространявам' (Звончин, ок. Търнава).

Формата *profentovať* намираме – като част от възвратния глагол *profentovať si* – още в текста на една от двете латинско-словашки коледни пасторални меси, съставляващи част от ръкописния сборник с химни *Harmonia pastoralis*, съставен през 1766 г. от францисканския свещеник, музикант и проповедник Юрай Зрунек.² Основата на коледните меси „се състои от техния оригинален, т.е. литургичен, текст на латински, който е прекъсван от речта на пастири, написана в предкнижовната форма на словашкия език“ (Rusňáková 2017: 77). Глаголът *profentovať si* е използван в следния контекст: *Počuj, Jano, vejdí ven [= vyjdi von], nech sa ozve kerý ten [= niektorý]. Nech si neprefentuje, v salaši nech si nerozkazuje* (цитирано по Rusňáková 2017: 79–80, където значението на глагола се обяснява като 'представям се някакъв, изтъквам се').

Освен глаголите *profendovať*, *profentovať* в словашките диалекти са познати и глаголите *profendovať*, *profentovať* (SSN 2021, 3: 399) със значения:

1. експр. 'много говоря, бръщолевя' (засвидетелстван в част от централнословашките и западнословашките говори);
2. 'говоря (отново същото), повтарям' (Калиново, ок. Лученец);
3. експр. 'умувам, философствам' (Луданице, ок. Тополчани; Брезова под Брадлом, ок. Миява);

4. експр. 'отговарям, отвръщам (дръзко, непристойно)' (Навойовце, ок. Тополчани).

Формалната (а очевидно и семантичната) близост на приведените словашки диалектизми – *prefendovat'*, *prefentovat'*, *prefendývat'*, *profendovat'*, *profentovat'* – навежда на мисълта за техния възможен общ етимологичен първоизточник.

II. На пръв поглед началното *pre-*, съответно *pro-*, в споменатите диалектизми би могло да се интерпретира като префикс, което от своя страна би означавало, че звуковият сегмент *fend-/fent-* съставя очевидно корена на думата. За съжаление, неговата етимологична идентификация създава затруднения.³

По-перспективно обаче би било, ако започнем разсъжденията си за произхода на думата от семантична гледна точка. Изглежда, че засвидетелстваните значения на словашките диалектизми позволяват да се реконструира общо изходно значение 'говоря', което по-нататък се специализира в различни посоки:

1. 'говоря много' > 'бръщолева';
2. 'говоря едно и също' > 'повтарям; напомням, припомням; разгласявам, разпространявам';
3. 'говоря за нещо' > 'разсъждавам (за нещо), спекулирам, умувам, философствам';
4. 'говоря с несъгласие' > 'отговарям, отвръщам (дръзко, непристойно); упреквам, критикувам', нататък може би също 'критикувам някого' > 'правя се на важен, важничка (пред някого), изтъквам се, хваля се'.

Същевременно може да се допусне, като се следва „принципът на семантичната изчерпателност“ (Тодоров/Todorov 2008: 355), че приведените значения представят отделни аспекти в рамките на „комплекса от древни житейски или работни ситуации“ (Večerka a kol. 2006: 173).⁴ Като съответстваща екстралингвистична отправна точка тук предполагаме ситуацията на старозаветния пророк, който *говори*, т.е. проповядва, провъзгласява, разпространява⁵ повереното му Божие слово; критичен е по отношение на околните, с които не е съгласен, и многократно обръща внимание на грешките и недостатъците им, при което им напомня необходимостта от поправяне, обръщане към Бога и под. Такъв пророк може да бъде недооценен от околните, възприеман като човек, който твърде много говори, умува, спекулира, говори глупости и т.н., респективно, който се приема за по-добър от останалите, смята се за нещо повече от тях и т.н.

Образът на старозаветния пророк, произхождащ от юдейско-християнската традиция,⁶ отново ни напомня не само за културното значение на християнството в словашкото общество, но и за ролята на латинския език като традиционен език на Римокатолическата църква, която е най-голямата

християнска църква в Словакия. В контекста на темата на нашата статия това означава, че за изходна форма на анализираниите словашки диалектизи предполагаме лат. *prophētāre* (срв. TLL, s.v. *prophēto*),⁷ буквално ‘действам, държа се като пророк’, което е дериват от лат. *prophētēs, prophēta* ‘пророк’, заето от гр. προφήτης също (срв. TLL, s.v. *prophēta*).

Като изхождаме от лат. *prophētāre*, стигаме до заключението, че първоначалната форма на словашкия израз вероятно е била **profetovat'*.⁸ Тази форма очевидно по-нататък е била модифицирана на *profentovat'* – стигнало се е до вторична назализация на корена пред денталната съгласна,⁹ евентуално и във връзка с възможната експресивна окраска на семантиката на думата.¹⁰

С изменението на формата *profentovat'* може да се обясни и възникването на формата *profendovat'* – за фонетичната промяна *nt > nd* срв. словаш. диал. *asenta* и *asenda* ‘явяване на донаборна комисия’ (SSN 1994, 1: 72, s.v. *asentírka* и *asenta*) < по-старо австрийско нем. *Assent* също, което е от лат. *assentīrī* ‘съгласявам се’ (Newerkla 2011: 392); диал. *henteš* и *hendeš* ‘месар, касапин’ (SSN 1994, 1: 561, s.v. *henteš*) < унг. *hentes* също (Gregor 2023: 407), диал. *polenta* и *pu'enda* ‘гъста каша от брашно или царевица (от едросмляно брашно)’ (SSN 2006, 2: 946, s.v. *polenta*) < итал. *polenta* също. – За възможния развой *et > ent > end* срв. също и словаш. диал. *metil', metel'* ‘пеперуда’ (< словаш. **metyl'* < праслав. **metyl'ь*; ЭССЯ/ESSIa 18: 135–138) и *mentel', mendel'* също (SSN 2006, 2: 196, s.v. *motyl'*).

Глаголите *profentovat', profendovat'* са били по-нататък очевидно модифицирани в *prefentovat', prefendovat'*. Става дума за развой, на който вече е обръщан внимание Я. Станислав във връзка с мъжкото име *Prekop*,¹¹ представящо народен вариант на името *Prokop* (от гр. Προκόπιος, съответно лат. *Procopius*). Според посочения автор (Stanislav 1978: 24) на словашка езикова почва началното *pro-* е заменено с домашната представка *pre-* (праслав. **per-* в позиция пред консонант), тъй като повечето словашки диалекти не познават префикса *pro-* (праслав. **pro-*).¹² За аналогична формална промяна срв. словаш. диал. *prefesor, prekurator, pretekcija* като вторични форми на съществителните *profesor* ‘професор’, *prokurátor* ‘прокурор’, *protekcia* ‘протекция’ (срв. SSN 2021, 3: 399, 401, 407, s.vv.).

Формата *prefendývat'* може да се интерпретира като суфиксален вариант на *prefendovat'*; за имперфективните глаголи със суфикс **-yvati* в словашките говори вж. Л. Кралик (Králík 2020: 104–109, с допълнителна литература).

III. Както обърнахме внимание по-горе (срв. точка I.), откриваме глагола *prefentovat'* като част от възвратния *prefentovat' si* ‘показвам се, представям се (някакъв), изтъквам се’ още в труда *Harmonia pastoralis* (1766) от Ю. Зрунек. В анализирания контекст смятаме за необходимо да представим поне основни биографични данни за този францискански духовник.¹³ Юрай Зру

нек (на латински Georgius Zrunek; 1736–1789) е роден в село Внорови, в днешния окръг Ходонин в Южна Моравия (сега Чешка република), намиращо се – от гледна точка на днешната класификация на диалектите – в района на южната (т.нар. словацка, чеш. *slovácká*) подгрупа на източноморавските говори. От 1754 г. до смъртта си е живял и работил в тогавашното Кралство Унгария, на различни места в днешна Словакия, респективно (като проповедник на словашки език) и в Унгария. Езиковият анализ на неговите проповеди показва влияние на народния словашки език, „много черти от западнословашките, дори и от захорските диалекти, със силно чешко влияние“ (Kačič 2001: 75).

Моравският произход на Ю. Зрунек може да бъде особено важен с оглед на факта, че за използвания от Зрунек глагол *prefentovat' si* ‘представям се (някакъв), изтъквам се’ могат да бъдат приведени близки форми от други моравски диалекти.

У Фр. Бартош (Bartoš 1886: 257)¹⁴ откриваме речникова статия *profentit'*, *profentovat'* ‘правя се на по-важен, придавам си важност’: *Co si máš nad nami profentovat', nějsi nic věcej lež my* – с бележка „val.“,¹⁵ означаваща, че думата се среща във валашките говори, т.е. в северната подгрупа на източноморавските диалекти.

Валашкият диалектен речник (Kazmír 2001: 46; Kazmír 2006: 362) съдържа следните заглавни думи: *profentovat'* ‘правя се на по-важен, придавам си важност’, *profentýrovat' sa* ‘показвам се, представям се (някакъв)’, *proferentit' sa* ‘представям се (някакъв), парадирам’.

IV. Именно последната от приведените форми – *proferentit' sa* – по наше мнение изисква особено внимание. Ако в смисъла на предложеното обяснение се опитаме да я изведем от лат. *prophētāre* (с развой на значението от типа ‘действам като пророк’ > ‘напомням, критикувам другите’ > ‘придавам си важност, важничая’ и т.н.; вж. по-горе), трябва да констатираме, че от формална гледна точка завършекът на израза остава проблематичен.¹⁶ Както изглежда, той би трябвало да се интерпретира като резултат от контактирането на първичния *profe(n)tovat'* (съответно **profe(n)tit'*, с различна глаголна наставка) и някой друг – но кой? – израз, завършващ на *-rentit'*.

Друга възможност е да се свърже чеш. диал. *proferentit' sa* с лат. *prō-ferre* като произведен глагол от лат. *ferre* ‘нося’ с помощта на представката *prō-* ‘пред’. Словообразователното значение ‘нося пред нещо, напред, отпред и под.’ е станало изходно за възникването на множество други значения, с които лат. *prōferre* е засвидетелствано. В контекста на настоящата работа ще посочим възвратния глагол *sē prōferre* със значение ‘to raise one’s self, show one’s self, appear’ (Lewis, s.v. *prō-fero*, значение №. I.A.3),¹⁷ което по наше мнение напълно съответства на семантиката на приведените чешки диалектизми (‘показвам се; представям се някакъв; правя се на по-важен, на по-значителен’).

Изглежда, че чеш. диал. *proferentit' sa* може да се интерпретира като дума от латински произход. По формални причини обаче не смятаме за реално заемане от типа „лат. (*sē*) *prōferre* > чеш. диал. *proferentit' sa*“ – ако латинският етимон е (*sē*) *prōferre*, би трябвало да очакваме чешка форма **proferovat' sa*, срв. чеш. *preferovat* ‘давам предимство, предпочитам’ като заемка „чрез съвременните европейски езици /.../ от лат. *praeferre* [със същото значение – Л. К.]“ (Rejzek 2015: 549).

За по-подходяща изходна форма на приведения чешки диалектизъм може да се смята по-скоро лат. *prōferēns*, gen. sg. *prōferentis* като сегашно деятелно причастие от приведения глагол (т.е. ‘показващ [се] и под.’), което би могло да бъде заето в чешки като **proferent* ‘който се показва, представя и под.’; за аналогична морфологична адаптация на първичните латински причастни форми срв. чеш. *dirigent* ‘диригент’, *konfident* ‘информатор на тайната полиция’, *pacient* ‘пациент’ и др. (Rejzek 2015: 145, 324, 484, s.vv.). Предполагамото съществително **proferent* е могло по-нататък да послужи като основа за възникването на глагола *proferentit' sa* – за деноминативни глаголи с наставка **-i-ti* срв. Vaillant 1966: 432–433, 518–520, Sławski 2011: 27.

Глаголът *proferentit' (sa)* вероятно е претърпял нерегулярен фонетичен развой (синкопа, респ. дисимилаторно изпадане на *r-r-* > *r-Ø*), в резултат на което възниква формата *profentit'* като основа за други суфиксални деривати *profentovat'* (първоначално вероятно итератив с наставка **-ovati* – срв. Vaillant 1966: 488–490, Sławski 2011: 16) и *profentyrovat'* (с наставка *-ýrovat'* < нем. *-ieren*).¹⁸

Да се върнем обаче към Ю. Зрунек (срв. по-горе). Според нас не е изключено Зрунек да е познавал от своя роден източноморавски диалект глагола *profentovat'* със значение от типа на ‘показвам (се) и под.’ (~ лат. [*sē*] *prōferre*), който С. Казмирш привежда от друга група източноморавски говори. Изглежда, че в словашка среда Зрунек е словакизирал този глагол, т.е. заменил е първоначалното *pro-* със словашкия префикс *pre-*. Може да е направил това под влияние на словаш. диал. *prefentovat'* ‘напомням; критикувам и др.’ (~ лат. *prophēta*), което би могъл да познава от словашка езикова среда, а това би означавало, че Зрунек е пренесъл от своя източноморавски диалект на словаш. диал. *prefentovat'* значение, което не е било присъщо на този глагол.

Благодарности

Статията е разработена с финансовата подкрепа на Научната грантова агенция към Министерството на образованието, изследователската дейност, развитието и младежта на Словашката република и Словашката академия на науките (VEGA; проект №. 2/0126/24) и на Програмата на Словашката академия на науките Mobility за сътрудничество с Полската академия на науките (проект №. PAS-SAS-2022-15).

БЕЛЕЖКИ / NOTES

¹ За предоставяне на сканирана недостъпна специализирана литература и за експертни консултации в областта на ономастиката авторът изказва искрени благодарности на Христина Дейкова (София) и на Юрай Хладки (Търнава, Словакия).

² Историческият речник на словашкия език, който разработва лексиката от съответен период от развитието на словашкия език („от най-старите документи до края на XVIII век“; вж. HSSJ 1991, 1: 14), не привежда този израз. На Ю. Зрунек ще се спрем по-подробно в по-нататъшния текст на статията (вж. точка III.).

³ Съвременният книжовен словашки език не познава изрази с такъв корен (срв. липсата на морфеми *fend-*, *fent-* в SKMS 2012); не сме го срещали и при досегашната си работа със словашки исторически и диалектен лексикален материал. Може да се допусне, че коренът *fend-/fent-*, поради фонетичната си структура, не е корен от домашен произход, което би означавало, че за него трябва да се предположи чуждоезичен етимон. Във връзка с това несъмнено могат да бъдат интересни такива формално близки чуждоезични изрази като унг. *fent* ‘горе, отгоре’ или нем. *Pfand*, мн.ч. *Pfände* ‘залог’; по семантични причини обаче те едва ли могат да бъдат съотнесени с анализираният словашки диалектизми. Може да се помисли евентуално за сближаване с лат. *-fendere* ‘бия, удрям (to hit, strike)’, запазено в префигираните форми *dē-fendere* ‘отблъсвам, отстранявам; защищавам’, *of-fendere* ‘удрям (се); обиждам, оскърявам’ или *in-fēnsus* ‘враждебен, зле настроен, неприязнен’ (Vaap 2008: 210–211, s.v. *-fendō, -ere*). Слабата страна на това допускане, освен семантичните различия, е неустановеното засвидетелстване на лат. **prae-fendere*, **prō-fendere* (срв. липсата на съответни статии в TLL или в REW 2009) като хипотетични етимони на словаш. диал. *prefendovat'*, *profendovat'*.

⁴ „Eine solche Situation kann einerseits gefunden werden in der Lage des sorgenden und arbeitenden Menschen, der sich den Dingen hingibt und sie in seine Welt aufnimmt, andererseits in der gegenseitigen Beziehung tektonisch oder organisch zueinander gehörender, gemeinsam gestaltbildender Teile“ (Trier 1981: 18).

Срв. и ценните разсъждения на Е. Хавлова в увода на нейното изследване (Navlová 1999), нагледно илюстриращо възможността за използване на подобна методология при етимологичната интерпретация на славянски лексикален материал.

⁵ За „пророческата“ мотивация на глагола със значение ‘разпространявам, разгласявам и под.’ срв. и нем. диал. (*ūs-*)*profēten* ‘etwas ohne Auftrag überall hin verbreiten, ausschwatzen’, известно от диалектите на швейцарския немски език (SI, s.v. *profēten*). Във връзка с това обръщаме внимание, че за другите вторични значения, които биха могли да възникнат на базата на първоначална семантика ‘действам като пророк и под.’, за съжаление, засега не успяхме да намерим паралели в други езици.

⁶ Освен в самия текст на Стария завет източник на информация за пророците, които се явяват в него, са могли да бъдат и съответните мотиви в културата на Европейското средновековие (илюстрации в ръкописи от епохата, статуи и рисунки на старозаветните пророци в християнски храмове, театрални пиеси на библейска тематика и др.); срв. Chilton Callaway 2016.

Така опосредстваният образ на старозаветния пророк несъмнено трябва да бъде отделен от представите за отделни лица в ново време (евентуално основаващи се на непосредствен опит с тях), които могат да бъдат надарени със свръхестествени пророчески способности и под.; срв. за тях Cibulová (в контекста на традиционната

словашка култура), Левкиевская/Levkievskaja 2009 (в по-широк славянски контекст).

⁷ Срв. и Blaise (1954: 675, s.v. *prophēto*); Du Cange et al. (s.v. *prophetare*); Niermeyer (2002: 1120, s.v. *prophetare*); Sleumer (1926: 639, s.v. *prōphētō*).

⁸ За употребата на наставката *-ovat'* (*-*ovati*) при морфологична адаптация на заети глаголи срв. MSJ 1966: 453; Vaillant 1966: 350–351.

Словаш. диал. **profetovat'* от формална гледна точка може да се интерпретира и като домашно производно от словаш. *profēt(a)* ‘пророк’ (срв. SSJ 1963, 3: 622: *profēta*, рядко и *profēt*, книжен израз; OGSS: *profēt*, *profēta* като равностойни формални варианти); за деноминативи с наставка *-ovat'* (*-*ovati*) срв. MSJ 1966: 454; Vaillant 1966: 349–350. Известен недостатък на такова тълкуване може да бъде фактът, че словаш. *profēt(a)* като книжна дума се появява чак през XIX в. (SSJ привежда свидетелство от творчеството на словашкия писател, публицист, литературен критик и политик С. Х. Ваянски, 1847–1916), докато в езиковите паметници на постария словашки език още от XVII в. е документирана домашната дума *prorok* (срв. HSSJ 1995, 4: 538), която се употребява както в съвременния книжовен език, така и в словашките диалекти (срв. SSN 2021, 3: 403). Въпреки това изглежда, че съществуването на думата *profēt(a)* в словашките говори не може напълно да се изключи, тъй като аналогичен израз е известен в езиците, с които словашкият език е бил в продължителен контакт; срв. нем. *Prophet* (срвиснем. *prophēt[e]*, засвидетелствано от XIII в.; Kluge 2011: 726) и унг. *prófeta* (около 1405, срв. обаче производния от него глагол *prófétál* ‘prophezeien’, засвидетелстван още след 1372 г.; ÜMESz, s.vv.).

В района на град Банска Щявница е познато съчетанието (неприведено в SSN) *starý profētus*, означаващо стар мъж, който „знае всичко и затова мърмори за всичко и критикува всички останали“ (източник на информацията: местна жителка, госпожа J. K., *1941). Може да се предположи, че тук става дума за промяна (с неетимологичен завършек *-us*, за чийто произход вж. по-долу) на първичното *profēt(a)*, претърпяло семантичен развой ‘(критично изразяващ се) пророк’ > ‘който поради своята (предполагаема) мъдрост критикува останалите и под.’. Във връзка с това особено интересно е и съчетанието от типа *starý profuz*, с което в SSN (2021, 3: 400) се илюстрира второто значение на съществителното *profuz* („2. expr. skúsený (obyč. starší) člověk; mudrlant“ = „2. експр. опитен (обикн. по-възрастен) човек; умник, мъдрец“); срв. засвидетелстваните: *starí profús* (Брезно), *starí prófus* (Кокава над Римавицоу, ок. Римавска Сobotа), *starí profúz* (Ревуца). От първото значение на думата *profuz* ‘надзирател в затвор’, остар.; като ‘затворнически или военен надзирател’, засвидетелствано от XVII в., срв. HSSJ 1995, 4: 535, s.v. *profos*, *prófus*) става ясно, че това е заемка от нем. *Profos* със същото значение (Newerkla 2011: 377; срв. и Kluge 2011: 724, s.v.: от стфр. *prevost* < лат. *praepositus* ‘началник’). Въз основа на тази семантика обаче остава недостатъчно ясно възникването на значението ‘2. опитен (обикновено по-възрастен) човек; умник, мъдрец’. Изглежда, че тук може да се мисли за контаминация на изразите *profēt(a)* и *profuz*, в резултат на която възниква формата *profētus*, съответно думата *profuz* е приела вторичната семантика на думата *profēt(a)* (т.е. ‘пророк > ‘който е мъдър, съответно опитен; който спекулира с всичко, умник’). Дали обаче такава една контаминация е довела в крайна сметка и до изчезването на думата *profēt(a)* в словашките говори?

Първичното значение ‘пророк’ (> ‘който умува, прави се на мъдър, спекулира; който говори глупости’) същевременно ни позволява да предложим етимологично

тълкуване на словаш. диал. *hežo* 'глупак, малоумник' (SSN 1994, 1: 563: говори от централнословашката област Туриец, експр. остар.). В контекста на разглежданата тук тема може да се предположи, че става дума за промяна (с по-ново протетично *h-*, срв. още Stanislav 1967: 571) на първичното **ežo* като израз, възникнал чрез апелативизация на мъжкото име *Ežo*, представляващо домашен облик на мъжкото име *Ezechiel* (SSSJ 2006, 1: 940, s.v. *Ezechiel*), чийто носител е и един от великите старозаветни пророци.

⁹ На случаи от типа на словаш. книж. *handra* 'парцал, отрепка': диал. и *hadra* (< нем. *Hader* също), диал. *komend'ia* 'комедия' и под. обръща внимание още Ян Станислав (Stanislav 1967: 623–624). Срв. и словаш. диал. *aksamiet* и *aksamient*, *aksamit* и *aksamint* 'кадифе' (SSN 1994, 1: 59, s.v. *aksamiet*) < срлат. *exametum* < сргр. ἐξάμιτον 'плат, изтъкан от 6 нишки', *mátať* и *mántať* 'явявам се като призрак' (SSN 2006, 2: 134) < праслав. **mataťi* и под.

¹⁰ Срв. разсъжденията на В. Махек (Machek 1930: 25 и сл.) за т.нар. афективна назализация.

¹¹ Днес е известно (с формален вариант *Prékop*) като фамилно име; за неговото териториално разпространение срв. DPS-1995 (s.v.).

¹² Изключение правят захорските говори (наречени така по областта Захорие), намиращи се на западната периферия на словашката езикова територия, които в това отношение съвпадат с чешкия език.

За захорски диалектизми с представка *pro-* срв. SSN 2021, 3: 397–410 (s.vv. *prodat'*, *prohliadniť*, *prochádzat'* и др.).

¹³ По-подробно, с допълнителна литература, вж. Каџиц 2001: 65 и сл.

¹⁴ Срв. и Bartoš 1906: 340.

¹⁵ От Фр. Бартош взима този глагол Фр. Щ. Котт (Kott, s.v. *profentit'*: „*Profentit'*, *profentovat'* si nad kým = dělati se přednějším“ 'права се на по-важен, по-значителен').

¹⁶ Тук можем също така да припомним един от принципите на етимологичното изследване, формулиран от Т. Ат. Тодоров: „Съмнявай се във всяко етимологично обяснение, дори когато е изчерпателно и изглежда напълно убедително – независимо от неговия автор“ (Тодоров/Todorov 2008: 355). Посочените съмнения, свързани с извеждането на чеш. диал. *proferentit'* *sa* от лат. *prophētāre* ще се опитаме да разсеем с прилагането на „принципа на доизграждане на етимологичното обяснение, направено донякъде или загатнато от друг автор“ (пак там), в този случай на нашето собствено етимологично тълкуване (срв. по-долу).

¹⁷ TLL (s.v. *prōfero*) привежда съответния възвратен глагол в рамките на значение II.A.1.c 'ostendendo, conspicuum faciendo, repraesentando sim[iliter]' (*sē prōferre* като подзначение II.A.1.c.β).

¹⁸ По-малко вероятно – с оглед на необходимостта от реконструкция на по-нататъшна хипотетична междинна форма – изглежда предположението, че глаголите *profentit'*, *profentovat'*, *profentýrovat'* са деривати от съществителното **profent* като по-нов вариант на първичното **proferent*, претърпял споменатия вече нерегулярен фонетичен развой.

ЛИТЕРАТУРА

Левкиевская 2009: Левкиевская, Е. Е. Прорицание. – В: *Славянские древности.*

Этнолингвистический словарь под общей редакцией Н. И. Толстого. Том 4 (Переправа через воду – Сито). Москва, „Международные отношения“.

- Тодоров 2008: *Тодоров, Т. А.* Относно произхода на български думи и някои принципи на етимологичното проучване. – В: *В търсене на смисъла и инварианта. Сборник в чест на 80-годишнината на проф. Дина С. Станишева.* София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“.
- ЭССЯ 1993: *Этимологический словарь славянских языков. Пра斯拉вянский лексический фонд.* Выпуск 18 (*matoga – *meĭkušĭka). Москва, Наука.
- Bartoš 1886: *Bartoš, F.* Dialektologie moravská. První díl. Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské. Brno, nákladem Matice Moravské.
- Bartoš 1906: *Bartoš, F.* Dialektický slovník moravský. Část II (p – žvichat). Praha, nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Blaise 1954: *Blaise, A.* Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens. Turnhout, Brepols.
- Chilton Callaway 2016: *Chilton Callaway, M.* Medieval Reception of the Prophets. – In: *The Oxford Handbook of the Prophets.* Oxford, Oxford University Press.
- Cibulová: *Cibulová, T.* Veštec. – In: *Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom. Elektronická encyklopédia.* <<https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/>> [прегледан 28-3-2024]
- DPS-1995: Databáza priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995). <https://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html> [прегледан 28-3-2024]
- Du Cange et al.: *Du Cange et al.* Glossarium mediae et infimae Latinitatis. Édition augmentée. <<http://ducange.enc.sorbonne.fr/>> [прегледан 28-3-2024]
- Gregor 2023: *Gregor, F.* A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Havlová 1999: *Havlová, E.* Komplexní situace jako sémantické východisko při vzniku slovanských slov (na příkladu sémantického východiska 'chřadnout'). – *Slavia*, 68, № 2.
- HSSJ 1991: Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 1 (A – J). Bratislava, Veda.
- HSSJ 1995: Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 4 (Poihrať sa – Pytlovať). Bratislava, Veda.
- Kačic 2001: *Kačic, L.* P. Juraj Zrunek OFM ako kazateľ. – In: *Slovenská kresťanská a svetská kultúra (Studia Culturologica Slovaca. 2.).* Bratislava, Veda.
- Kazmír 2001: *Kazmír, S.* Slovník valašského nářečí. Vsetín, Dalibor Malina.
- Kazmír 2006: *Kazmír, S.* Slovník valašského nářečí. Valašsko-český [2., rozšířené vyd.]. <<https://drive.google.com/file/d/0B3POwUwUY2zsSjhWbVd1MXBrem8/view?usp=drivesdk&resourcekey=0-fHRDEjZ1uCH7PhLZM2ewag>> [прегледан 28-3-2024].
- Kluge 2011: *Kluge, F.* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von Elmar Seebold. 25., durchgesehene und erweiterte Aufl. Berlin – Boston, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.
- Kott: Česko-německý slovník Fr. Št. Kotta. <<http://kott.ujc.cas.cz/>> [прегледан 28-3-2024].
- Králik 2020: *Králik L.* Etymológia a nářečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nářečí). Bratislava, Veda.
- Lewis: *Lewis, Ch. T., Ch. Short.* A Latin Dictionary. <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0059>> [прегледан 28-3-2024].

- Machek 1930: *Machek, V.* Studie o tvoření výrazů expresivních. Praha, nákladem Filosofické fakulty University Karlovy.
- MSJ 1966: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Newerkla 2011: *Newerkla, S. M.* Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. 2., durchgehend überarbeitete und aktualisierte Aufl. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Niermeyer 2002: *Niermeyer, J. F., C. van de Kieft.* Lexicon Latinitatis mediae minus. Vol. II (M – Z). 2., überarbeitete Aufl. Leiden, Brill – Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- OGSS: Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). <<https://slovník.juls.savba.sk/>> [прегледан 28-3-2024]
- Rejzek 2015: *Rejzek, J.* Český etymologický slovník. 3., přepracované a rozšířené vyd. Voznice, Leda.
- REW 2009: *Meyer-Lübke W.* Romanisches etymologisches Wörterbuch. 7., unveränderte Aufl. Heidelberg, Universitätsverlag Winter.
- Rusňáková 2017: *Rusňáková P., K. Štafurová.* Ako čítať staršiu slovenskú literatúru. – *Jazyk a literatúra*, IV, № 1–2, s. 66–83.
- SI: Schweizerisches Idiotikon. <<https://www.idiotikon.ch/woerterbuch/idiotikon-digital>> [прегледан 28-3-2024].
- SKMS 2012: Slovník koreňových morférov slovenčiny. 3., upravené a doplnené vyd. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Sławski 2011: *Sławski, F.* Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. – In: *Sławski, F.* Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska. Kraków, Polska Akademia Umiejętności.
- Sleumer 1926: *Sleumer, A.* Kirchenlateinisches Wörterbuch. Limburg a. d. Lahn, Verlag von Gebrüder Steffen.
- SSJ 1963: Slovník slovenského jazyka. Zv. 3 (P – R). Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- SSN 1994: Slovník slovenských nářečí. Zv. 1 (A – K). Bratislava, Veda.
- SSN 2006: Slovník slovenských nářečí. Zv. 2 (L – Povzchádzať). Bratislava, Veda.
- SSN 2021: Slovník slovenských nářečí. Zv. 3 (Poza – R). Bratislava, Veda.
- SSSJ 2006: Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 1 (A – G). Bratislava, Veda.
- Stanislav 1967: *Stanislav, J.* Dejiny slovenského jazyka. I. Úvod a hláskoslovie. 3., doplnené vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Stanislav 1978: *Stanislav, J.* Starosloviensky jazyk. I. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- TLL: Thesaurus linguae Latinae (TLL). Open Access. <<https://thesaurus.badw.de/tll-digital/tll-open-access.html>> [прегледан 28-3-2024].
- Trier 1981: *Trier, J.* Wege der Etymologie. Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- ÚMESz: Új magyar etimológiai szótár. <<https://uesz.nytd.hu/index.html>> [прегледан 28-3-2024].

- Vaan 2008: *Vaan, M. de*. Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden – Boston, Brill.
- Vaillant 1966: *Vaillant, A.* Grammaire comparée des langues slaves. Tome III. Le verbe. Paris, Éditions Klincksieck.
- Večerka a kol. 2006: *Večerka, R. a kol.* K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.

REFERENCES

- Bartoš 1886: *Bartoš, F.* Dialektologie moravská. První díl. Nářečí slovenské, dolské, valašské a lašské. Brno, nákladem Matice Moravské.
- Bartoš 1906: *Bartoš, F.* Dialektický slovník moravský. Část II (p – žvichat). Praha, nákladem České akademie císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění.
- Blaise 1954: *Blaise, A.* Dictionnaire latin-français des auteurs chrétiens. Turnhout, Brepols.
- Chilton Callaway 2016: *Chilton Callaway, M.* Medieval Reception of the Prophets. – In: *The Oxford Handbook of the Prophets*. Oxford, Oxford University Press.
- Cibulová: *Cibulová, T.* Veštec. – In: *Tradičná ľudová kultúra Slovenska slovom a obrazom. Elektronická encyklopédia*. <https://www.ludovakultura.sk/encyklopedia/> [accessed on 28-3-2024]
- DPS-1995: Databáza priezvisk na Slovensku (stav v roku 1995). <https://www.juls.savba.sk/durco_priezviska.html> [accessed on 28-3-2024]
- Du Cange et al.: *Du Cange et al.* Glossarium mediae et infimae Latinitatis. Édition augmentée. <<http://ducange.enc.sorbonne.fr/>> [accessed on 28-3-2024]
- ESSIa 18 1993: Etimologičeskii slovar' slavianskikh iazykov. Praslavianskii leksičeskii fond. Vypusk 18 (*matoga – *mękyška). Moskva, Nauka.
- Gregor 2023: *Gregor, F.* A szlovák nyelv magyar elemei. Budapest, Kairosz Kiadó.
- Havlová 1999: *Havlová, E.* Komplexní situace jako sémantické východisko při vzniku slovanských slov (na příkladu sémantického východiska 'chřadnout'). – *Slavia*, 68, No 2.
- HSSJ 1991: Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 1 (A – J). Bratislava, Veda.
- HSSJ 1995: Historický slovník slovenského jazyka. Zv. 4 (Poihrať sa – Pytlovať). Bratislava, Veda.
- Kačič 2001: *Kačič, L. P.* Juraj Zrunek OFM ako kazateľ. – In: *Slovenská kresťanská a svetská kultúra (Studia Culturologica Slovaca. 2.)*. Bratislava, Veda.
- Kazmír 2001: *Kazmír, S.* Slovník valašského nářečí. Vsetín, Dalibor Malina.
- Kazmír 2006: *Kazmír, S.* Slovník valašského nářečí. Valašsko-český [2., rozšířené vyd.]. <<https://drive.google.com/file/d/0B3POwUwUY2zsSjhWbVd1MXBrem8/view?usp=drivesdk&resourcekey=0-fHRDEjZ1uCH7PhLZM2ewag>> [accessed on 28-3-2024].
- Kluge 2011: *Kluge, F.* Etymologisches Wörterbuch der deutschen Sprache. Bearb. von Elmar Seebold. 25., durchgesehene und erweiterte Aufl. Berlin – Boston, Walter de Gruyter GmbH & Co. KG.

- Kott: Česko-německý slovník Fr. Št. Kotta. <<http://kott.ujc.cas.cz/>> [accessed on 28-3-2024].
- Králik 2020: *Králik L.* Etymológia a nárečová lexikografia (na materiáli Slovníka slovenských nárečí). Bratislava, Veda.
- Levkievskaja 2009: *Levkievskaja, E. E.* Proritsanie. – In: *Slavianskie drevnosti. Etnolingvističeskii slovar' pod obščhei redaktsiei N. I. Tolstogo*. Tom 4 (Pereprava čerez vodu – Sito). Moskva, “Mezhdunarodnye otnosheniia”.
- Lewis: *Lewis, Ch. T., Ch. Short.* A Latin Dictionary. <<http://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3atext%3a1999.04.0059>> [accessed on 28-3-2024].
- Machek 1930: *Machek, V.* Studie o tvoření výrazů expresivních. Praha, nákladem Filosofické fakulty University Karlovy.
- MSJ 1966: Morfológia slovenského jazyka. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Newerkla 2011: *Newerkla, S. M.* Sprachkontakte Deutsch – Tschechisch – Slowakisch. Wörterbuch der deutschen Lehnwörter im Tschechischen und Slowakischen: historische Entwicklung, Beleglage, bisherige und neue Deutungen. 2., durchgehend überarbeitete und aktualisierte Aufl. Frankfurt am Main, Peter Lang.
- Niermeyer 2002: *Niermeyer, J. F., C. van de Kieft.* Lexicon Latinitatis mediae minus. Vol. II (M – Z). 2., überarbeitete Aufl. Leiden, Brill – Darmstadt, Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- OGSS: Ortograficko-gramatický slovník slovenčiny. A – Ž (používateľská verzia Slovníka súčasného slovenského jazyka). <<https://slovník.juls.savba.sk/>> [accessed on 28-3-2024]
- Rejzek 2015: *Rejzek, J.* Český etymologický slovník. 3., přepracované a rozšířené vyd. Voznice, Leda.
- REW 2009: *Meyer-Lübke W.* Romanisches etymologisches Wörterbuch. 7., unveränderte Aufl. Heidelberg, Universitätsverlag Winter.
- Rusňáková 2017: *Rusňáková P., K. Štafurová.* Ako čítať staršiu slovenskú literatúru. – *Jazyk a literatúra*, IV, No 1–2, s. 66–83.
- SI: Schweizerisches Idiotikon. <<https://www.idiotikon.ch/woerterbuch/idiotikon-digital>> [accessed on 28-3-2024].
- SKMS 2012: Slovník koreňových morfév slovenčiny. 3., upravené a doplnené vyd. Prešov, Vydavateľstvo Prešovskej univerzity.
- Sławski 2011: *Sławski, F.* Zarys słowotwórstwa prasłowiańskiego. – In: *Sławski, F.* Słowotwórstwo, słownictwo i etymologia słowiańska. Kraków, Polska Akademia Umiejętności.
- Sleumer 1926: *Sleumer, A.* Kirchenlateinisches Wörterbuch. Limburg a. d. Lahn, Verlag von Gebrüder Steffen.
- SSJ 1963: Slovník slovenského jazyka. Zv. 3 (P – R). Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- SSN 1994: Slovník slovenských nárečí. Zv. 1 (A – K). Bratislava, Veda.
- SSN 2006: Slovník slovenských nárečí. Zv. 2 (L – Povzchádzať). Bratislava, Veda.

- SSN 2021: Slovník slovenských nářečí. Zv. 3 (Poza – R). Bratislava, Veda.
- SSSJ 2006: Slovník súčasného slovenského jazyka. Zv. 1 (A – G). Bratislava, Veda.
- Stanislav 1967: *Stanislav, J.* Dejiny slovenského jazyka. I. Úvod a hláskoslovie. 3., doplnené vyd. Bratislava, Vydavateľstvo Slovenskej akadémie vied.
- Stanislav 1978: *Stanislav, J.* Starosloviensky jazyk. I. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo.
- TLL: Thesaurus linguae Latinae (TLL). Open Access. <<https://thesaurus.badw.de/tll-digital/tll-open-access.html>> [accessed on 28-3-2024].
- Todorov 2008: *Todorov, T. A.* Otnosno proizhoda na balgarski dumi i nyakoi printsipi na etimologichnoto prouchvane. – In: *V tarsene na smisala i invarianta. Sbornik v chest na 80-godishninata na prof. Dina S. Stanisheva.* Sofia, Universitetsko izdatelstvo “Sv. Kliment Ohridski”.
- Trier 1981: *Trier, J.* Wege der Etymologie. Berlin, Erich Schmidt Verlag.
- ÚMESz: Új magyar etimológiai szótár. <<https://uesz.nytud.hu/index.html>> [accessed on 28-3-2024].
- Vaan 2008: *Vaan, M. de.* Etymological Dictionary of Latin and the other Italic Languages. Leiden – Boston, Brill.
- Vaillant 1966: *Vaillant, A.* Grammaire comparée des langues slaves. Tome III. Le verbe. Paris, Éditions Klincksieck.
- Večerka a kol. 2006: *Večerka, R. a kol.* K pramenům slov. Uvedení do etymologie. Praha, Nakladatelství Lidové noviny.

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ НА ЕЗИЦИТЕ

гр. – гръцки, итал. – италиански, лат. – латински, нем. – немски, праслав. – праславянски, словаш. – словашки, сргр. – средновековен гръцки, срлат. – средновековен латински, срвиснем. – средновисоконемски, стфр. – старофренски, унг. – унгарски, чеш. – чешки

Превод от словашки *Мария Гарова*

✉ *PhDr. Lubor Králik, DSc*
Jazykovedný ústav Ľ. Štúra SAV
Panská 26, SK-81101 Bratislava 1, Slovensko

✉ *PhDr. Lubor Králik, DSc*
Ľ. Štúr Institute of Linguistics, Slovak Academy of Sciences
Panská 26, SK-81101 Bratislava 1, Slovakia